

IZ RESPONZA JOSEFA ALMOZNINA
beogradskog rabina koji je živeo u drugoj polovini XVII veka

Uspomeni dr O. Munelesa

I

Istoriografija Jevreja u jugoslovenskim zemljama dala je za poslednjih šest decenija, a naročito u periodu između dva svetska rata nekoliko izvanredno dragocenih priloga poznavanju prošlosti jevrejskih zajednica u nekim krajevima (Bosna i Hercegovina) i gradovima (Zagreb, Dubrovnik, Beograd, Novi Sad) među kojima se ističu naročito radovi I. Alkalaja, H. Gelba, D. Ginsberga, L. Glesingera, M. Levija, G. Novaka, L. Šika, I. Šlanga, G. Švarca i J. Tadića. Posle 1945. godine u većem broju manjih studija-članaka osvetljeno je najčešće doba stradanja i borbe 1941—45 (vidi dosadašnje tomove »Jevrejskog almanaha«), ali su pojedini autori dali važne doprinose boljem poznavanju i nekih starijih perioda naše prošlosti. Dalja obrada građe koja je delimično već prikupljena ali većim delom još uvek razasuta po brojnim arhivima, a posebno jedna obuhvatnija, kompletna istorija jugoslovenskog jevrejstva koja još uvek čeka na svoje ostvarenje, moraće neizostavno da posveti još više pažnje nekim epohama i ličnostima koje su zaslužile da uđu i u opštu istoriju jugoslovenskih naroda i jevrejskog naroda kao celine. Rabinska srednjevekovna škola u Ohridu, cvetajuće opštine u nekim gradovima Slovenije i Istre — da napomenemo samo neka od ovih poglavlja — zaslužuju da budu iscrpno ispitana i publikovana odn. ponovo učinjena pristupačna čitaocima, tim pre što su kod nas gotovo zanemarena. Međutim, i teme koje su već bile predmet istraživanja, kao npr. prošlost jevrejskog življa u Beogradu (I. Šlang), samo su dotaknute i zahtevaju daleko detaljnije studije.

Mi smo u jednom našem ranijem radu o Josefu Ibn Danonu (Jevrejski almanah 1959/60. god.), posvećenom ličnosti i burnoj biografiji ovog beogradskog teologa i pisca s kraja XVII veka, pokušali

da ukažemo na bogatstvo verskog i kulturnog života jevrejske zajednice u Beogradu u decenijama pre njegovog prvog osvajanja iz ruku Turaka. U tom smo članku pomenuli i poznatog rabina Josefa Almoznina, naučnika čije su ime i dela zabeleženi u svim većim istorijama i enciklopedijama jevrejskog naroda. Ovog puta naša je namera da prikazemo jedno od njegovih dela koje je, i pored svog izvanrednog značaja, ostalo kod nas nepoznato i neobrađeno — zbirku njegovih responza, odnosno drugi deo njegove knjige »Svedočanstvo Josifu«, koje je štampano tek nekoliko desetina godina posle njegove smrti.

Opisujući beogradsku rabinsku školu XVII veka Ignat Šlang je u svojoj monografiji *Jevreji u Beogradu* samo ovlaš, pored briljantnih figura kao što je bio rabin Simha Koen, istakao i Josefa Almoznina, dok smo mi u našem pomenutom radu o Josefu Ibn Danonu pokušali o njemu da iznesemo više biografskih podataka. U toku dva studijska boravka u Pragu i rada u prebogatoj arhivskoj riznici Jevrejskog muzeja tog grada, u kojoj su koncentrisani gotovo svi sačuvani dokumenti iz jevrejskih opština Češke i Moravske, mi smo se bezuspešno trudili da uđemo u trag novim podacima koji bi dopunili životopis Almoznina, naročito onaj neposredno pred njegovu smrt u Nikolsburgu (Mikulovu) u Moravskoj. Sasvim nedovoljno poznavanje hebrejskog jezika, s jedne strane, i nemogućnost korišćenja nekih drugih dela (npr. *La famille Almoznino* E. Carmolyja) koja nismo mogli da pronađemo u bibliotekama koje su nam bile pristupačne, prisilili su nas da se i sada ograničimo u prvom redu na one podatke koji su nam delimično bili poznati već pri objavljivanju rada o Ibn Danonu. Oni se uglavnom zasnivaju na studiji D. Kaufmana o Ibn Danonu i na nekim enciklopedijskim člancima.

II

Josef Almoznino bio je potomak porodice koja vodi poreklo iz Saragose u Španiji. Ova porodica dala je nekoliko značajnih rabina i naučnika. Dok, prema jednom tumačenju, ime Almoznino može da se dovede u vezu s mestom Al-mazan u — tada mavarskoj — Kastiliji, drugi smatraju da je ono nastalo od arapske reči govornik. Josefov ded Moše ben Baruh je sredinom XVI veka bio rabin u Solunu i pisac većeg broja tulumudističkih, filozofskih, pa čak i astronomskih dela, kao i responza. Njegova je knjiga u slavu Carigrada prevedena i u Španiji. I njegov sin Simon je ušao u istoriju rabinske literature. Dok je on živeo u Solunu, njegov brat Moše, otac Josefa, izgleda da je živeo u Jerusalimu.

Josef se rodio 1642. (prema nekim podacima u literaturi 1637., što je manje verovatno). Imao je svega 22 godine kada je kao rabin došao na čelo beogradske jevrejske opštine, nasledivši na toj visokoj dužnosti rano umrlog, ali već proslavljenog rabina Simhu ben Geršona Koena, koji mu je u mladosti bio učitelj, a kasnije postao i tast. Verovatno su Josefov mladalački entuzijazam kao i majstorsko poz-

navanje Biblije i celokupne biblijske literature, koji su ga dovodili do granica dopuštenih sloboda u interpretaciji ovih tekstova — izazvali kod jednog dela njegovih savremenika podozrenje i zavist, pa čak i neprijateljstvo. Josef je jednom prilikom bio optužen zbog nedopuštenog tumačenja jednog mesta u Bibliji, ali je, zahvaljujući uvidavnosti rabina Efraima Koena, koji je kao arbitar pozvan iz Budima, spor smiren. Josef se prethodno objasnio i sa svojim tužiocem.

Almoznino je ubrzo stekao međunarodnu reputaciju talmudističkog stručnjaka. O tome svedoče i njegove responze koje su već tada želele da izdaju neke carigradske mecene. Njegov sekretar Josef Ibn Danon pomogao je u objavljivanju velike prepiske i administracije i marljivo beležio njegove brojne prigodne govore, između ostalih i oko 400 komemorativnih prilikom smrti jevrejskih naučnika i drugih istaknutih ličnosti. Oko 1686. godine Almoznino je pristupio pripremanju svojih responza za štampu, pošto je za to dobio odobrenje rabinata u Solunu i Carigradu. One su, međutim, objavljene tek nekoliko decenija kasnije, jer je Beograd i njegovu jevrejsku zajednicu u međuvremenu zadesila teška katastrofa u kojoj su uništena materijalna i kulturna dobra jevrejske zajednice, uključujući tu i sve Almozninove rukopise. Pravim čudom spasene su samo njegove responze: turski vojnici koji su ih oteli prodali su ih putujućih starijarima i tako su dospeli do Carigrada gde su ih slučajno otkrili Josefovi sinovi koji su se sa svojom majkom posle boravka u Moravskoj i očeve smrti preselili u Carigrad. Zahvaljujući mecenama koji su još ranije pokazali interesovanje za ovo delo, prvi tom objavljen je 1711. godine, a drugi 22 godine kasnije, oba u Carigradu, sa ukupno više od stotinu responza.

Beogradski Jevreji bili su žrtva austro-nemačkog napredovanja prema jugu. Godine 1686. Turcima su preoteli Budim — što je predstavljalo i kraj budimske jevrejske opštine. Dalja posledica turskog poraza pod Bečom je bio pad Beograda 1688. godine. Kada su trupe princa Maksa Emanuela, posle višenedeljne krvave opsade, 6. septembra osvojile ovaj grad, njegovi vojnici, pobesneli zbog teških gubitaka, nisu se svetili samo pokoljem Turaka nego i razaranjem jevrejskih domova i ustanova, pljačkom i odvođenjem u roblje jevrejskih porodica, među kojim su bili i Almoznino, njegova žena Lea i tri sina: Simha, Isak i Juda.

Kolona jevrejskih zarobljenika kretala se prema severu. Jedan deo ovih paćenika zadržan je u Osijeku, dok su drugi pošli dalje preko mađarske teritorije do Moravske. Kao što su osvajači Beograda i očekivali, mnoge od jevrejskih zarobljenika oslobodile su na tom putu jevrejske opštine plativši za njih otkupninu. Porodica Almoznino je na kraju stigla iscrpljena u jednu od većih moravskih opština u Mikulov, za koji D. Kaufman kaže da je bila poznata kao predstraža tih opština i gostoljubivo, na žrtve spremno, utočište izbeglica. Ovde se Josef odmah posvetio pokušajima da pokrene sve što je moguće za pomoć nekadašnjim opštinarima, ali ga je u tome već sledeće, 1689. godine, prekinula smrt. Sahranjen je na groblju u Mikulovu.

III

Zbirka responza Josefa Almoznina o kojoj sada želimo da govorimo ima naslov »Edut bijehosef«^{*)} što na hebrejskom znači »Svedočanstvo Josifu«, a odnosi se na citat »i dao je svedočanstvo (obećanje — prim. Z. L.) Josifu« iz Psalma 81, 6, koji na tom mestu govori o tome da je bog obećao Josifu da će narod izrailjski biti izbavljen iz zemlje misirske. Naslov koji su izadavači Almozninovih responzi uzeli za ovu zbirku nema, međutim, tematske veze sa citatom iz tog psalma, nego samo sa imenom Josifovim. U starijoj hebrejskoj literaturi bio je čest običaj da se sam naslov dela poveže sa imenom autora, ali i sa istoimenom ličnosti iz biblijske literature. Isti naslov koji je dobila Almozninova zbirka ima još čitav niz drugih dela jevrejskih autora od XV do XIX veka. Dalje se u naslovu kaže da je to »drugi deo responza koje je dao savršeni mudrac, izvanredni sudija, rabin širokog znanja Josef Almoznino, predsedavajući suda (to se odnosi na jevrejski verski sud — prim. Z. L.) i starešina učilišta svete opštine u Beogradu.« — Štampano u Istanbulu, pod vladavinom našeg gospodina, kralja, Sultana Ahmeta, godine 1733., u štampariji rabi Jone (ovde kao i na većini drugih mesta *rabi* se upotrebljava kao oznaka za gospodina a ne za rabina) sina rabi-Jakova.

Knjiga počinje predgovorom samog autora, Josefa Almoznina, koji je preštampan iz prvog toma, a zatim sledi predgovor njegovog sina Isaka, koji je rukopis sačuvao.

Nadamo se da ćemo uskoro biti u mogućnosti da objavimo i izvod iz ovih predgovora, tim pre što u prvom ima dosta podataka biografskog karaktera. Prilikom boravka u Pragu mi smo uspeli da obezbedimo samo ekscerpt, odnosno delimični prevod nekih delova ove knjige, ali ne i predgovora. Za tekst koji koristimo u ovom radu dugujemo zahvalnost i najdublje poštovanje — u međuvremenu umrlom — dr Oti Munelesu iz praškog Državnog jevrejskog muzeja. Dr O. Muneles, istaknuti jevrejski istoričar, mada već u dubokoj starosti, slabog vida i opšte narušenog zdravlja još iz vremena kada je bio zatočen u logoru Terezin, nije žalio truda ni vremena da nam pomogne u »otkrivanju« Almozninovog dela za našu javnost. On je u tu svrhu izradio pomenute izvode i sa nama vrlo pažljivo proradio tekst responza.

Responza u ovom tomu ima ukupno 48, ali je obrađeno svega 42 razna predmeta, jer su neke responze posvećene istom sporu. Pri gruboj tematskoj podeli dobiva se sledeća slika: najviše pitanja u kojima je Almoznino trebalo da da talmudističku ekspertizu i donese presudu — a to i jeste smisao »responza« tj. odgovora, koje su vekovima morali da daju za to pozvani i dovoljno autoritativni jevrejski talmudistički stručnjaci, — odnosi se na sporove oko nasledstva (10), jevrejskog bračnog prava (8), na razna druga specifično verska pitanja kao što je ritualno klanje stoke i komentar nekih tekstova (8), na finansijska — naročito obaveze oko vraćanja pozajmica (7), trgovine (6),

^{*)} Identičan naslov ima još nekoliko dela jevrejskih autora, sve od XV do XIX veka.

stambena pitanja (3) i razna mišljenja oko plaćanja poreza, oslobađanja od ropstva itd. (3). Neke od responzi dodiruju istovremeno više ovih oblasti kao npr. trgovačke i finansijske, bračne i testamentarne običaje i propise.

Tekst je pisan u prvom licu na hebrejskom, ali se nalaze i pojedina mesta na ladinu. Od geografskih imena se, osim Beograda, pominju naši gradovi Sarajevo i Dubrovnik, a od stranih Budim, Solun, Sofija, Venecija, Jerusalim i Safed.

Smatramo da je interesantno da pomenemo lična i porodična imena koja se navode u ovim responzama. U mnogima od njih, lica se pojavljuju anonimno kao A, B, C, jer je autor iz nekog razloga izbegao da objavi ta imena, ili se nekih verovatno više nije ni sećao kada je zapisivao rasponze pošto nije mogao da pronađe sve svoje relevantne beleške (jedan deo njegove biblioteke u Beogradu uništio je veliki požar još pre nego što su austro-nemačke trupe osvojile taj grad i napravile pustoš u svim jevrejskim ustanovama i domovima). U nekim responzama akteri su nazvani samo ličnim imenima: Abraham, Jakov, Jehošua, Levi, Reuben, Samuel i Šimon. Druge upoznajemo potpunije. Nabrojaćemo, pre svega, imena rabina koje Almoznino navodi bilo kao učitelje i saradnike u svojim ekspertizama, bilo kao oponente ili kao autore presuda koje su donete u drugim gradovima, i to onim redom kojim se pojavljuju u ovoj zbirci:

Rabi Hajim Kohen

- „ Moše ben Johanatan Galanti
- „ Moše Benveniste
- „ Moše Ibn Đamil
- „ Šelomo Halevi (izaslanič iz Safeda)
- „ Jisrael Ahubi (iz Sofije)
- „ Simha Koen (iz Beograda)
- „ Šemuel Gaon (iz Beograda)
- „ Hananija Tajtacak (iz Beograda)
- „ Moše Galanti
- „ Mordehaj Halevi
- „ Abraham Brodo
- „ Moše Ibn Habib

Evo i ostalih imena, poređanih kako slede u responzama:

Jakov Faragi	Moše Franko
Moše Ben Eliezer	Daniel Kohen Šalom
Ješaja Perc	David Pardo (sva trojica iz Sarajeva)
Jishak Kurial	David Kanfos
Jakob Zabagi	Jichak Kanfos
Jishak i Rejna Hijun	Moše Hijun
(i ovo sedmoro iz Sarajeva)	
Jishak Kamfos	Abraham Pardo
Abraham Katan	

Kao što se iz ovog kratkog spiska vidi, neka porodična imena ovde pomenuta bila su dosta česta kod jugoslovenskih Sefarada i kasnije sve do naših dana.

IV

Od responza koje se nalaze u ovom tomu izabrali smo da prikažemo one koje su nam se činile posebno zanimljive ili pak tipične za problematiku koju je Almoznino morao da rešava.

Resp. br. 4 ima sasvim svetovni, trgovinsko-pravni karakter. Jedan trgovac iz Sarajeva poslao je preko svog poslovnog druga svom stalnom agentu u Dubrovniku robu i veću sumu novaca za zastupnika u Veneciji. Zbog interpolacije još jednog trgovačkog agenta u Dubrovniku, došlo je do »nepažnje« u slanju (ustvari, krijumčarenju) novca koji je trebalo da izbegne kontrolu carinskih vlasti u Veneciji. Taj drugi dubrovački agent stavio je, naime, novac (verovatno dukate) zajedno sa svojim u parče voska, ali o tom nije, kao što je inače bio običaj, obavestio vlasnika broda kojim je slao robu i pomenuti vosak. U Veneciji su carinici pronašli novac jer je bio sakriven u nedovoljnoj količini voska, pa je ovo parče bilo vrlo teško i izazvalo je podozrenje.

U presudi o odgovornosti za ovakav ishod posla, i nastalu štetu, Almoznino je ocenio da je krivica na partneru iz Sarajeva koji je primljeni novac i robu predao drugom dubrovačkom agentu, kao i na tom agentu, i da vlasnik ima pravo da od njih traži odštetu. Ovoj odluci prethodi vrlo zamršeno i dugo rašpravljjanje spora u kojem je kasnije doneta i kontroverzna odluka drugog konsultovanog rabina, Moše ben Johanana Galantija. Pošto je ovaj spor došao na arbitražu, može se pretpostaviti da ovakav način trgovanja i slanja novca tada nije bio neuobičajen niti »nezakonit«.

Resp. br. 10 spada u oblast jevrejskog bračnog prava. A (kako ga Almoznino naziva) žali se da mu je žena i posle 13 godina braka ostala bez poroda i nabraja neke ginekološke poremećaje koje je kod nje primetio. Pošto želi da ispuni »zapovest« stvaranja potomstva i da ne umre bez naslednika, hteo bi da uz ovu ženu uzme još jednu ili da se od prve razvede, sa njenim pristankom ili bez njega. Postavlja pitanje da li sme to da učini i da li u slučaju razvoda, pri vraćanju imovine koju mu je žena donela u miraz treba da joj isplati i neke dodatke koji su predviđeni bračnim ugovorom-ketubom.

Almoznino posle dužeg obrazloženja daje mišljenje da A. može da uzme još jednu ženu pored one koju već ima, a u slučaju razvoda ne mora da plati dodatke. Ekspertiza je osnažena tek ako se njom saglasi rabinat u Solunu.

Resp. br. 18 deluje po svojoj problematici sasvim savremeno. Neki A je B-u na određeno vreme dao u najam kuću, ali bi, pre nego što je prošao ugovoreni rok, hteo da proda ovu kuću nekome trećem licu. Pita da li sme da učini, ali — s druge strane — ako bi B svo-

jevoljno, pre isteka predviđenog roka, hteo da se iseli, tj. pre no što to A želi, morao bi da plati kiriju sve do roka predviđenog pri izdavanju kuće. Kao što se vidi, bila je predviđena zaštita obe zainteresovane strane!

Resp. br. 19 sadrži prikaz vrlo složenog trgovinskog spora između dva partnera, A i B. B je za račun obojice svršavao neke poslove sa turskom vojskom, putujući sa njenim trupama. Kad se posle dužeg vremena vratio i kada je trebalo da se izvrši obračun, došlo je između A i B do spora jer nisu mogli da se slože oko podele zarade. Spor je prvo iznet pred mesnog rabina, zatim i pred tursku gradsku upravu, a posle toga pred arbitra kojeg su obojica sporazumno izabrali. Ovaj je tražio da se zakletvom obavežu da će prihvatiti njegovu odluku ili, pored još nekih sankcija, platiti njemu u ime kazne 200 groša. Zavađeni partneri primili su ove uslove arbitra u blažoj formi, ali kad je on doneo odluku, A se smatrao oštećenim i nije hteo da je prihvati. Obraćajući se Almozninu, A navodi da sumnja da je B podmitio arbitra i pominje obaveštenja koja je o B dobio od predstojništva jevrejske opštine, prema kojima je B već ranije, prilikom nekih poslovnih pregovora, pokazao da nije solidaran.

Almoznino je doneo odluku u korist tužitelja, tj. partnera A.

Resp. br. 20 je najduža od responza u ovoj zbirci. To je i razumljivo, jer je njen predmet zamršen, odnosi se na nekoliko problema i na događaje koji su se odigrali u dužem rasponu vremena.

U uvodu ovoj responzi Almoznino govori o običaju ovog doba, da su, uprkos mirnim odnosima između Beča i Carigrada, vojnici obe države imali običaj da upadaju u sela na tuđoj teritoriji i bespravno zarobljavaju neke od njihovih stanovnika koje su zatim prodavali kao roblje. Takvo je nasilje bilo zabranjeno već i stoga što se želelo izbeći prisilno menjanje vere.

Desilo se ipak da su Turci na austrijskom, odnosno mađarskom području, odveli kao ropkinju nejevrejsku devojčicu od 7—8 godina i prodali je nekom Reubenu kod kojeg je i odrasla. Međutim, pronele su se nepotvrđene vesti da je ona sa Jevrejinom Simonom stupila u intimne odnose i čak rodila dete. Reuben je svoju ropkinju doveo u Beograd i prodao Leviju. Kada je ovaj umro i ostavio za sobom maloletnu kćerku, ropkinja je od nje tražila da je oslobodi, kako bi mogla da se vrati u svoju domovinu. Postavljalo se i pitanje otkupa, jer je ropkinja posedovala izvesnu sumu novaca.

Almoznino je prvi put konsultovan zbog komplikovanog postupka sa novcem koji je pripadao ropkinji, a kada je i to uređeno, sproveden je propisani zakonski postupak pred kadijom i odluka o oslobodjenju upisana je u sileđije. Posle toga ropkinja je izrazila želju da pređe na jevrejsku veru, što je Almoznino sproveo predviđenom procedurom i pred svedocima. Međutim, nimalo laka sudbina ove devojke još je jedanput bila u rukama Almoznina. Dve godine posle opisanih događaja desilo se da je pomenuti Simon ostao udovac i došao u Beograd da se oženi. No, nije uzeo nekadašnju ropkinju nego

drugu ženu ali mu je posle tri godine i ona umrla. Šimon je ostao sam, bez ikakvih sredstava i bez izgleda da će naći neku ženu od ugleda. Tada je, verovatno po savetu nekih posrednika, pristao da se oženi bivšom ropkinjom koja je, prema svemu, posedovala još neki imetak. U tom je momentu Almoznino ponovo dva puta konsultovan, jednom od strane posrednika koji mu nisu izneli pravu situaciju, a drugi put od strane predstojnika jevrejske opštine u Beogradu. Oni su postavili pitanje da li je devojci potreban i zvanični dokument o oslobađanju od ropstva. Almoznino je odgovorio da to nije potrebno (s obzirom da je to bilo ozvaničeno zapisivanjem u kadijski protokol — prim. Z. L.) i da nema smetnji za sklapanje braka sa Šimonom, mada je to nezgodno zbog ranijih govorkanja da je s njim održavala nezakonite veze.

Resp. br. 21 ulazi u domen propisa o nasleđstvu koji su određeni Torom. X je napisao i kod suda overio testament kojim zaveštava, posle smrti koju je uskoro predviđao, celokupnu imovinu isključivo svojoj ženi i nikom drugom. To važi i za novac koji se nalazi u rukama poštovanog Y. Ostalim svojim nasleđnicima namenio je svega 5 reala. U daljem tekstu oporuke odredio je da niko, rođak ili stranac, pojedinac ili više njih, ne može da se suprotstavi ovoj odluci.

Kada je Almoznino konsultovan o pravovrednosti ovog testa-menta, objasnio je da se njegova vrednost poništava zbog toga što je odluka koju sadrži suprotna propisima koje o nasleđivanju predviđa Tora.

Resp. br. 23 postavlja pitanje u vezi sa jednim ortačkim poslom u koji je A uložio 5000 groša a B 2000, s tim da će A koji je uložio više i koji je u poslu veštiji, a uživa i veći kredit u poslovnim krugovima, dobiti 20% više od zarade, dok bi se eventualni gubitak podjednako podelio. Postavlja se pitanje da li je po sredi nedopušteno uzimanje kamate.

Almoznino je dao negativan odgovor pošto nije bila u pitanju pozajmica nego ugovor o kompanjonskom poslovanju.

Resp. br. 25. U pitanju je dozvola za ponovnu udaju koju je tražila žena čiji je muž nestao za vreme jednog putovanja. Dva su Jevrejina posvedočila da su od jednog Turčina čuli da je taj čovek ubijen i da je njegov leš bačen u jamu sa živim krečom. Almoznino je sproveo detaljno ispitivanje ovog slučaja i onda doneo zaključak da ta žena može da sklopi novi brak.

Resp. br. 35. Jedan *šadhan* — posrednik za sklapanje brakova podneo je žalbu da mu je po obavljenom poslu, uskraćena obećana nagrada. Postavlja pitanje da li ovaj može izneti pred verski sud — što je rabin Moše Ibn Džamil pozitivno ocenio, a Almoznino potvrdio.

Resp. br. 37 sadrži Almozninovu presudu u jednom dugom i zamršenom sporu koji ovde pominjemo samo zato što su u njemu učestvovali stranke iz Beograda i Sarajeva, i jer su se na dokumentu o pozajmici, koja je izazvala spor sa nasleđnicima lica koje je dalo

zajam, nalazili potpisi jednog izaslanika iz Safeda i jednog rabina koji je bio glavar jevrejske opštine u Sofiji. U toku više vekova jevrejskog života u dijaspori, *šlihim* — izaslanici preostalih malih grupa Jevreja koji su živeli u Palestini — obilazili su zajednice u dijaspori radi prikupljanja dobrovoljnih priloga. O boravku takvih šlihim u gradovima jugoslovenskih zemalja sačuvano je dosta dokumentacije koju bi trebalo obraditi i publikovati.

Resp. br. 40 tretira spor između nekog Reubena i jevrejske opštine u gradu u kojem je živeo. Predmet spora bilo je mesto na groblju koje je pre mnogo godina Reuben za sebe rezervisao i označio kamenom. Ovaj je običaj po pravilu poštovan, ali kako je u međuvremenu »zbog mnogo grehova umrlo mnogo opštinar«, opština je odlučila da ukloni kamen sa parcele koju je za sebe odabrao Reuben. Almoznino je ocenio da je Reuben na osnovu postojećih običaja u pravu, ali je (s obzirom da je ovu responzu radio dok je još bio vrlo mlad) njenu punu važnost učinio zavisnom od saglasnosti svojih učitelja rabina Tajtacaka i Gaona.

Resp. br. 41 zaslužuje posebnu pažnju jer možda više od svih ostalih pruža sliku o prilikama pod kojima su živeli Jevreji u nekim našim gradovima u drugoj polovini XVII veka. Radi toga i da bismo omogućili bliže upoznavanje načina mišljenja i stila Josefa Almoznina, donosimo tekst ove responze u dužem izvodu:

»Doista je istina da donošenje pravnih odluka traži jasnoću duha, a ona mi nedostaje, jer su mi izgorele sve knjige starih i novih donosilaca odluke. I kao što zanatlija ne može ništa da učini bez alata, tako ni mudrac ne može da preduzme ništa bez knjiga. Ali — šta mogu, kad su me dva prijatelja koji su postavili pitanje, izvukla iz povučenosti, tako da ne mogu da odbijem da im dam odgovor?«

»Pre svega, treba odlučiti da li u slučaju kada ne postoji opšte prihvaćeni propis ni ustaljeni običaj ljudi, stanovnici jednog grada (misli se na jevrejsko stanovništvo — prim. Z. L.) mogu da ga napuste ako njemu ne mogu dovoljno da privrede, ili im se grad ne dopada, ili imaju neki drugi razlog. Jasno je da tamo gde nema utvrđenog običaja može da se ode i pre roka u kojem se vrši procenjivanje poreze. Međutim, ako je u kraljevoj knjizi (sultanovom popisu stanovnika — prim. Z. L.) zabeležen broj građana, onda oni koji napuštaju grad moraju da isplate svoju porezu, jer bi je u protivnom slučaju za njih morali da plate oni koji ostaju. To važi i za grad Saraj. Oni bi morali da plate glavarinu u Saraju, ali ne i tamo gde se presele.«

»Ovde (u Saraju) postoji opšti i poznati običaj da su ga mnogi napustili: prvo Moše Franko sa svojom kućom (porodicom) i celom imovinom, posle nekoliko godina Daniel Koen Šalom, posle nekoliko godina... (Almoznino ovde nabroja još 7 porodica)... i na isti način još mnogi kojima ne znam imena. I u vezi sa ovim običajem napisao je moj tast, veliki rabin — neka je svetla uspomena na njega (u pi-

tanju je rabin Simha Koen — prim. Z. L.), da svako ko želi može da ode iz Saraja. Treba reći i to da onima koji su odlazili nisu pravljene teškoće, jer je svako sebi govorio: i mene će pustiti da odem kada to budem želeo.«

»Ako sada ona četvorica koja su preduzela da izvrše procenu poreze žele da nareda da i oni koji napuštaju grad moraju da plate svoj deo, onda to ne važi, jer su to učinili samo zato da se osvete onima koji odlaze a koji su se na to odlučili upravo zato što su im nametnute nepodnosivo velike poreske obaveze. Čak ako bi se pretpostavilo da se procenjivači mogu smatrati opunomoćenicima grada (opštine), morala bi se staviti primedba da bi u tom slučaju morali da polože zakletvu da će svoju dužnost obavljati u duhu verskih propisa. Ali među njima bio je i Avram koji sve što želi vrši na zao način, a kojem se niko ne može da suprotstavi jer on ima vlast nad njima uz pomoć nejevreja, tako da se niko — iz straha — ne usuđuje da mu kaže šta bi trebalo da radi. Iz ovih je razloga njihova procena bez važnosti.«

Sledi saglasni odgovor rabi-Abrahama Brodoa. U njemu se konstatuje da »u gradu (Sarajevu) nema stručnjaka-mudraca koji bi im (građanima Jevrejima) pokazao pravi put. Šta im onda koristite sva njihova utvrđivanja činjenica, procene i naređenja, kad ne poznaju božanske zakone, kad žive u mraku i kad iskrivljuju i ono što je pravo. Nema sumnje da je, ustvari, zabranjeno da žive u ovom gradu koji je sigurno pun otimačine. Bez razumevanja, oni jedu i ono što je zabranjeno, njihovi se postupci vrše u tami, a kada se kod njih pojavi neki spor u novčanom poslovanju — a to predstavlja značajni deo našeg učenja — ko je kod njih znalac i stručnjak koji bi mogao da donese ispravnu odluku? Za njih su govorili naši učitelji — neka je blagoslovljena uspomena na njih — da su oni uzrok svih kazni koje su nas pogodile. Vidite — zatim, kako je veliki čovek koji je o njima dao svedočanstvo: to je najsjajnija svetlost, silni rabi Simha (Koen — prim. Z. L.), neka je blagoslovljena uspomena na njega.«

Responza se završava pismom rabi-Moše Benvenista koji navodi imena one dvojice Sarajlija koji su se rešili da napuste grad: Aharon Zagagi i Moše Papo. On kaže da je čuo da ta dvojica nisu ni zapisana u evidenciju stanovnika grada Saraj Bosne, nego su *orhim* — gosti iz Venecije.

Responze br. 45 i br. 46 raspravljaju pitanja ritualnog klanja stoke, a resp. br. 47, koja je napisana na ladinu, jednog ortačkog posla kada je Almoznino morao da odgovori u roku od 6 časova.

V

Za komentarisanje i punu ocenu značaja Almozninovih responza ne smatramo se kompetentnim. Za to bi bilo potrebno dobro poznavanje opštih propisa Biblije, Talmuda i drugih fundamentalnih dela

talmudističke literature, a posebno rezponza i ostalih zbirki iz Almoz-
ninovog doba. Mi smo se ograničili samo na to da ukažemo na delo
jednog istaknutog beogradskog građanina i mislioca XVII veka koje
je jedinstveno svedočanstvo o verskim, društvenim, pravnim i pri-
vrednim prilikama pod kojim su živeli beogradski i drugi jugoslo-
venski Jevreji tog vremena. Nismo stigli da utvrdimo da li postoje
još i neka druga dela — sem kratkih opisa utisaka stranih putnika
koji su prolazili kroz Beograd — koja bi, kao Almozninovo, mogla
da posluže kao prilog istoriji toga perioda, ali verujemo da je ono
izuzetak po svom obimu i po vrednosti podataka koje sadrži. U tome
je i njegov značaj ne samo za jevrejsku nego i za jugoslovensku
istoriografiju. Nadamo se da će saradnja kompetentnih stručnjaka
omogućiti da se »Svedočanstvo Josifu« iskoristi i u jednoj široj, kom-
parativnoj studiji civilno-pravnih propisa i pravne prakse u Srbiji
pod otomanskom vlašću, naročito u XVII veku.

Već i sumaran osvrt kakav je naš, ukazao je neke dragocene
podatke o privrednoj delatnosti Jevreja u Beogradu i nekim drugim
jugoslovenskim gradovima, o nekim njihovim trgovačkim i finansij-
skim običajima i putevima, a isto tako i o obavezama pojedinaca pre-
ma zajednici i prema turskim vlastima. Bačena je svetlost na njihove
međusobne veze, kao i na kontakte sa Jevrejskim opštinama u Bugar-
skoj, Grčkoj, Mađarskoj i Palestini. Svakako, treba uzeti u obzir da
su ovde, kao i pred svakim sudom, izneti samo sporovi i prekršaji.
Upoznali smo se sa postojanjem i versko-pravnom delatnošću nekih
rabina iz naših i stranih opština i sa najčešćom problematikom sa ko-
jom su oni bili suočeni u svojim arbitražama. Oni su — kao što smo
videli — vrlo često morali da rasprave pitanje nasledstva i braka.

To nam je omogućilo da steknemo bar izvesnu sliku, svakako
potpuniju od one koja je ranije postojala, o životu jedne nestale
generacije jugoslovenskih Jevreja koja je, kao brojne pre nje i posle
nje, morala da vodi žilavu borbu za svoj opstanak, ali je dala mnoge
priloge privrednom i kulturnom razvoju sredine u kojoj je nekad ži-
vela sve dok 1688. godine nije zadobila tako težak i razoran udarac,
nanesen ne od njenih sugrađana nego spolja — da se od njega ve-
kovima nije mogla da povрати.

BIBLIOGRAFIJA

- Adler, E. N., *Josef Ibn Danon*, Jew. Chronicle, London, 28. VI 1895.
Azulai, J. D., *Hajim Sem Hagedolim*, Vilna 1853.
Benjacob, I. E., *Ozar Hasefarim*, Vilna 1863.
Carmoly, E., *La famille Almosnino*, L'univers Israélite, Frankfurt, 1850.
Encyclopedia Judaica, II, str. 394, Berlin 1928.
Ibn Danon, J., Predgovor neobjavljenom delu »*Seloša šrigim*«, Amsterdam,
oko 1690. (vidi podatak D. Kaufmannovom članku o J. Ibn. Danonu).

- Jöcher, C. G., *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, I., str. 191, Leipzig 1750.
Jüdisches Lexikon, I, str. 235, Berlin 1927.
- Kaufmann, D., *Die Erstürmung Ofens* (Megilla Ofen), Treves, 1895.
Isti Joseph Danon de Belgrade, Rev. des Etudes Juives, XXXVI,
 284—298, Paris 1898.
- Levntal, Z.: *Josef Ibn Danon iz Beograda*, Jev. Almanah Beograd 1959/60,
 str. 59.
- Nehama, J., *Histoire des Israélites de Salonique*, vol. IV, Paris — Salo-
 nique 1935—36.
- Slatkine, M.: *Les titres des livres hebreux*, Neuchatel 1950.
- Steinschneider, M.: *Catalogus librorum hebraeorum in Bibliotheca Bodle-
 iane*, II, Welt Verlag, Berlin 1931, str. 1445.
- Šlang, I.: *Jevreji u Beogradu*, Beograd 1926.
- The Jewish Encyclopedia*, I, 434, New York 1916.
- The Universal Jewish Encyclopedia*, I str. 194—5, New York 1939.